

TERZIJDE

DE IJZEREN HERTOG

Le Duc d'Albe of Il duca d'Alba?

Na successen te Milaan (waar onder meer de 'tragedia lirica' *Anna Bolena*¹ werd gecreëerd, de 'opera comica' *L'Elisir d'Amore*² en de 'opera seria' *Maria Stuarda*³), en te Napels (met de creatie van het 'dramma tragico' *Lucia di Lammermoor*⁴) leek de muzikale carrière van Gaetano Donizetti (1797-1848) niet meer te stuiten. Maar na de dood van zijn jonge vrouw in 1837 die in het kraambed van hun derde kind bleef, kreeg hij een zware inzinking. Hij vestigde zich in 1839 te Parijs, waar hij zijn muzikale carrière hoopte verder te zetten. Dat scheen wel aardig te lukken: Bellini (+1835) was al een paar jaar overleden, Rossini componeerde na zijn *Guillaume Tell* uit 1829 enkel nog geestelijke werken en Verdi zou pas in 1842 te Milaan doorbreken met *Nabucco*. Grote Italiaanse concurrenten had Donizetti in die jaren dus niet.

Te Parijs werd in 1840 zijn opéra comique *La Fille du Régiment*⁵ gecreëerd in de Opéra Comique. Hij kreeg ook een opdracht van de prestigieuze Opéra de Paris voor het componeren van een nieuwe 'grand opéra' die *Le duc d'Albe* zou heten, maar hij voltooide de partituur niet. Naar verluidt omdat hij voor de vrouwelijke hoofdrol de lyrische sopraan Julie Dorus-Gras voorzag, terwijl de toenmalige 'favorite' van de operadirecteur Léon Pillet de mezzosopraan Régine Stolz was, een aartsrivale van de zangeres die Donizetti voor ogen had. Gevolg: de onafgewerkte partituur van *Le duc d'Albe* werd opgeborgen, en Donizetti herwerkte dan maar zijn vroegere opera *L'Ange de Nisida* tot *La Favorite*⁶ met in de hoofdrol, u hebt het al geraden: la favorite du directeur.

Donizetti componeerde te Parijs nog een aantal andere succesvolle werken, zoals de vandaag nog steeds erg populaire 'opera buffa' *Don Pasquale*⁷ voor het Théâtre Italien. Maar hij werd datzelfde jaar 1843 ziek, en enkele jaren later geïnterneerd. Toen hij in 1848 stierf in zijn geboortestad Bergamo aan de gevolgen van een voortwoekerende syfilis, was de partituur nog altijd onafgewerkt. De Opéra de Paris ondernam nog wel een poging iets met de partituur te doen, maar wanneer bleek dat Donizetti verscheidene delen ervan had verwerkt in andere composities belandde ze opnieuw in de vergeethoek.

Het oorspronkelijke Franse libretto was van de hand van het duo Eugène Scribe & Charles Duveyrier. Scribe was een handige veelschrijver en manager van een soort tekstfabriekje waarbij zowat een half dozijn tekstschrijvers aan zijn

producten meewerkten: de ene aan het verhaal, een andere aan de dialogen, een derde aan de ingebouwde grappen, etc. Zo kon Scribe een massa teksten voor het theater en de opera *à la tête du client* afleveren. Scribe was in ons land ook niet onbekend: hij was de librettist voor de opera *La Muette de Portici* (Auber) die - zoals wij allen weten uit onze vaderlandse geschiedenis - een rol heeft gespeeld bij het ontstaan van ons dierbaar en heilig land der vaad'ren.

Na de dood van Donizetti werd het libretto van *Le duc d'Albe* aan Giuseppe Verdi bezorgd. Deze hapte toe, maar het oorspronkelijke verhaal werd wel volledig herschreven en overgeplaatst naar de Franse bezetting van het eiland Sicilië aan het einde van de dertiende eeuw. Verdi's *Les vêpres siciliennes* werd gecreëerd in de Opéra van Parijs in 1855. Op vraag van de muziekkuitgeefster Giovannina Strazza voltooide de componist Matteo Salvi, een leerling van Donizetti, diens partituur. Hij deed dit op een aangepast Italiaans libretto van Angelo Zuardini en paste meteen ook de delen die oorspronkelijk door Donizetti waren geschreven aan de gewijzigde smaak van zijn tijd aan. Deze versie werd als *Il Duca d'Alba* uiteindelijk te Rome gecreëerd⁸ in 1882. De voorstelling was uitverkocht, kende een ongemeen succes en werd nadien door een zestal grote operahuizen geprogrammeerd. Tot de opera na 1888 plots weer van het repertoire verdween, nadat de rechten weer eens naar een andere uitgever (Casa Ricordi) waren overgegaan. Pas in de tweede helft van de twintigste eeuw kende deze Italiaanse *Il Duca d'Alba* opnieuw enkele schaarse opvoeringen. Bij een poging van de Amerikaanse dirigent Thomas Schippers om in 1959 de Italiaanse versie van Angelo Zuardini te zuiveren en de oorspronkelijke Donizetti-partituur te reconstrueren⁹ kreeg het publiek in 1959 een sterk gereduceerde versie te zien (drie bedrijven) in de oorspronkelijke decors van 1882. Deze versie kende wel enkele producties (bijvoorbeeld in de Munt, 1979) maar geraakte ook weer in de vergeethoek. In de naslagwerken en handboeken over muziektheater wordt *Le duc d'Albe* of *Il Duca d'Alba* haast nergens vermeld. En nu pakt de Vlaamse Opera uit met een nieuwe reconstructie en voltooiing van de partituur van de oorspronkelijke Franse versie van *Le duc d'Albe*. Intendant Aviel Cahn vertrouwde de opdracht toe aan de Italiaanse componist Giorgio Battistelli. Waarover verder meer.

Pseudo-historische achtergrond

Na de 'beeldenstorm' van 1566 werd de hertog van Alva door Koning Filips II met een leger van ca. 10.000 man naar de Nederlanden gestuurd om de toestand te 'normaliseren', zoals dat in oorlogstermen heet. Een van zijn eerste maatregelen was de instelling in 1567 van een 'raad van beroerten' die in de volksmond de

Le Duc d'Alba (©Annemie Augustijns)

'bloedraad' werd genoemd. Tijdens de vijf jaar dat Alva de plak zwaaide werden bijna negenduizend mensen veroordeeld wegens verraad of ketterij, en meer dan duizend onder hen werden terechtgesteld waaronder de graven van Egmont en Hoorne die in 1568 op de Grote Markt te Brussel werden onthoofd. Het harde bewind van Alva kon de gemoederen niet bedaren, integendeel. Toen hij in 1573 naar Spanje teruggeroepen werd, waren de Nederlanden meer verscheurd dan ooit.¹⁰

Voor een Belgisch of Vlaams publiek is een verhaal over de opstand van de Nederlanden tegen Spanje en het verzet tegen de gehate hertog van Alva natuurlijk een boeiend gegeven. De librettist maakte wel een rommeltje van de bevolking der Zuidelijke Nederlanden, die nu eens als Brabanders, dan weer als Vlamingen of Belgen werden aangeduid, maar dat kan de pret niet drukken. Verder had Egmont niet minder dan twaalf kinderen, maar dat een van zijn dochters een verzetsgroep zou geleid hebben is een fantasie van de librettist. Dat Alva een buitenechtelijke zoon had die zich bij de opstandelingen zou aangesloten hebben, is ook een verdichtsel. (Alva had wel een zoon, maar een wettelijke.) Maar een operalibrettist is geen historicus. Hij kan (en mag) wel op een bedje van historische feiten een spannende fabel uit zijn duim zuigen.

Bij het begin van de opera heeft Alva zopas de graaf van Egmont laten terechtstellen. Diens dochter H el ne wil hem wreken, en leidt een verzetsgroep, waarbij ze geholpen wordt door haar geliefde Henri de Bruges. Die echter na enige tijd een buitenechtelijke zoon van Alva blijkt te zijn, waardoor de verzetsgroep hem van verraad verdenkt. Henri krijgt de opdracht de hertog te doden, maar hij aarzelt. Wanneer zijn geliefde H el ne dan zelf Alva wil neersteken tracht Henri dit te verhinderen, waarbij hij zelf om het leven komt. Een wat melodramatisch verhaal, dat toch boeit omwille van de gekende historische achtergrond, de problematiek van de handhaving van het wettige gezag versus deze van het streven naar vrijheid en onafhankelijkheid, het verhaal van de tragische liefde tussen twee jonge mensen, en de manier waarop de figuur van Alva (als ongenadige ‘ijzeren hertog’ die toch menselijke gevoelens kent) op een meervoudig gelaagde wijze wordt geportretteerd.

Muziek en inscenering

De Italiaanse componist Giorgio Battistelli (*1953) die al meer dan twintig opera’s componeerde, is bij het Vlaamse operapubliek onder meer bekend door zijn opera *Richard III* die op 30 januari 2005 in de Vlaamse Opera te Antwerpen werd gecre erd¹¹. Zijn muziek is hedendaags met onder meer atonale elementen, maar met een voor het grote publiek behoorlijke toegankelijkheid. Omdat Donizetti de eerste twee bedrijven zo goed als voltooid had (niet alleen de muzikale lijnen, ook de orkestratie) duurt het wel even vooraleer Battistelli echt op de voorgrond treedt. De aria (nr. 6) van de hertog van Alva bij het begin van het derde bedrijf is van zijn hand, maar als je dit niet weet en geen professioneel geschoolde muzikkenner bent, dan merk je dit nauwelijks. Een meeslepende en pakkende aria, waarin de strenge Alva zich beklagt dat hij van zijn (buitenechtelijke) zoon geen genegenheid krijgt, en zich van zijn ‘menselijke’ kant laat zien zodat je zelfs een zekere sympathie voor hem krijgt. Deze aria werd overigens door George Petean op een bijzonder imponerende en gevoelige manier gezongen en vertolkt, zodat hij er een open doekje voor kreeg. (Voor een keertje vonden we dit niet storend.) Geleidelijk aan neemt het aandeel van Battistelli toe, en aan het einde van de voorstelling is Donizetti zelfs helemaal verdwenen. Bij het afscheid van Alva/Alba/Albe die naar Spanje wordt teruggeroepen, biedt Battistelli’s muziek een pakkende ondersteuning voor de diverse emoties die worden opgeroepen: de bevolking die rouwt om de vele doden van zijn schrikbewind, zijn soldaten die hunkeren naar hun verre vaderland, het verdriet van H el ne om haar dode geliefde... Donizetti is wel ver weg, maar zijn geest dwaalt nog rond in de sfeervolle, dreigende en zwaarmoedige finale met dissonanten, verrassende kopers, en sterk ritmische passages. Waarmee sommige operafanaten het wat moeilijk hadden, maar wij allerminst.

Regisseur Carlos Wagner opteerde niet voor een historische, maar ook niet voor een realistisch hedendaagse interpretatie van de fabel. Het decor (Alfons Flores) en de kostuums (A.F. Vandevorst) gaven verwijzingen naar zowel het verre als naar het recente verleden, en naar het heden. Zo werd de voorstelling een universeel verhaal van verzet tegen de onderdrukking door een vreemde overheerser. Meermaals waren er sterke beelden, zoals bijvoorbeeld de openingsscène, waar de mensen tussen de vele achtergelaten lijken rondwalen op zoek naar de stoffelijke resten van hun dierbaren. Of de nadrukkelijke zwarteleider-look van de hertog, zijn vele piercings, en tatoeages over zijn gehele lijf die te voorschijn kwamen wanneer hij zich op de scène omkleedde. De veldheer toonde zich hier als een super-hell's angel, ook al stond hij in zijn onderbroek. Een enkele keer was een beeld te nadrukkelijk of duurde het te lang, zoals de projectie van oorlogsvliegtuigen die maar bleef duren. Maar dit was een uitzondering: de scenografie en de belichting (Fabrice Kebour) gaven wel degelijk een grote dosis toegevoegde waarde aan muziek, zang en spel. De hoofdvertolkers Rachel Harnisch (Hélène) en George Petean (hertog van Alva) zorgden samen met de andere solisten¹², koor en orkest (met de Italiaan Paolo Carignani als dirigent) er voor, dat deze avond muziektheater een echt grand-opéra-feest werd.

Toon BROUWERS

NOTEN

- ¹ Creatie van *Anna Bolena* op 26.12.1830 te Milaan in het Teatro Carcano.
- ² Creatie van *L'Elisir d'Amore* op 12.05.1832 te Milaan in het Teatro Canobbiana.
- ³ Creatie van *Maria Stuarda* op 13.12.1835 te Milaan in het Teatro alla Scala.
- ⁴ Creatie van *Lucia di lammermoor* op 26.09.1835 te Napels in het Teatro di San Carlo.
- ⁵ Creatie van *La Fille du Régiment* in de Opéra Comique te Parijs op 14.02.1840. De Italiaanse première volgde later datzelfde jaar te Milaan, in de Italiaanse taal onder de titel *La Figlia del Reggimento*.
- ⁶ Creatie van *La Favorite* op 02.12.1840 in de Opéra te Parijs.
- ⁷ Creatie van *Don Pasquale* op 03.01.1843 in het Théâtre Italien te Parijs.
- ⁸ Creatie van *Il duca d'Alba* te Rome, op 22.03.1882.
- ⁹ Première op 11.06.1959 te Spoleto in het Teatro Nuovo in een regie van Lucino Visconti.
- ¹⁰ Het grootste deel van de Nederlandstalige bevolking (ook in Vlaanderen en Brabant) was protestants gezind.
- ¹¹ *Richard III*, drama per musica. Componist: Giorgio Battistelli, regie: Robert Carsen, libretto: Ian Burton, muzikale leiding: Luca Pfaff, première: Vlaamse Opera Antwerpen, 30.01.2005.
- ¹² Bij de voorstelling die wij bijwoonden (09.05.2012, Vlaamse Opera te Antwerpen) werd Ismael Jordi (Henri) wegens stemproblemen vervangen.